

תנועת האוהלים

באמצע הדרך בין "הפנתרים השחורים" למפלגת תמ"י, תנועת האוהלים היתה חוליית מעבר מתודעה מזרחית נאיבית לפוליטיקה מזרחית רדיקלית. היא היתה כר לתרבות מחאה מזרחית, סייעה למיסודה המפלגתי של המחאה וגם הצמיחה שיח ביקורתי שהצביע על מוגבלות המיסוד הזה וביקש לחרוג הרחק מעבר לו.

סמי שלום שטרית

התרבות הפוליטית הישראלית. הפוליטיקאים מן הטיפוס הראשון הם מזדהים ומשתפי הפעולה עם המהפכה הציונית האירופית (להלן מ"מ"פ). במונח "מזדהים ומשתפי פעולה" כוונתי לפוליטיקאים מזרחים אשר אימצו את האידיאולוגיה הציונית האירופית, הזדהו עמה (כולל הנחות היסוד הגזעניות על תרבות המזרח [שגב 1984, פרק א']), ושיתפו פעולה באופן מלא עם מדיניותה, תוך כדי תגמולם כמנהיגים עדתיים. הטיפוס השני הוא של פוליטיקאים מזרחים "רדיקלים", המוחים ומציבים ביקורת (ובהמשך גם אלטרנטיבה) למדיניות ההגמוניה הציונית האשכנזית ולפעילותם של המ"מ"פ. הביקורת מתמקדת ביחסי הדיכוי הכלכליים, ומאחר יותר גם התרבותיים בין ההגמוניה האשכנזית השלטת לבין המזרחים, אשר צורפו למהפכה הציונית בשלב המדינה כמשתתפים פסיביים (קרי, משוללי יכולת יוזמה והובלה). המונח "יחסי דיכוי" מציין באופן כללי את התשתיות והמבנים הכלכליים והתרבותיים אשר עוצבו על ידי הציונות האשכנזית לפני קום המדינה, וביתר שאת לאחר הקמתה, באופן שמדכא בהכרח דיכוי כלכלי ותרבותי את המזרחים ואת הערבים בישראל (סבירסקי 1981). "יחסי הדיכוי" אינם תוצאה מרוע לבם של השליטים האשכנזים והפסקתם לא תבטא את טוב לבם דווקא, אלא את נכונותם לפרק ולבנות מחדש את המבנים והתשתיות הכלכליים והתרבותיים בישראל.

לצורך בדיקת יחסי הגומלין בין שני טיפוסים הפוליטיקאים המזרחים אשאל מושג אחד מניתוח היחסים בין שחורים ללבנים בתרבות האמריקנית, מודל "האפקטים הרדיקליים" שמציע היינס לניתוח הפוליטיקה הרדיקלית של השחורים בארצות-הברית עד 1970 (Haines 1988). היינס מחלק את הפוליטיקה של השחורים בארצות-הברית לשני זרמים ולשתי תפיסות אידיאולוגיות ומעשיות עיקריות: המתונים האינטגרטיביסטים, מצד אחד, והרדיקלים אשר לעתים היו גם בדלנים (Separatians) וגם מיליטנטים, מצד אחר. מעניין לבחון את התנועה הדינמית בין הזרמים, אך בעיקר מעניינים אותנו יחסי הגומלין בין נוקטי הפעילות הפוליטית המתונה לבין הרדיקלים. מסקנה חשובה העולה ממחקרו של היינס היא כי

ב-1973 התקבצה בשכונת קטמון ט' בירושלים קבוצת נערים סביב במאי התיאטרון ושחקן בתיאטרון אוונגרד, אריה יצחק. הם למדו דרמה והעלו מספר מחזות שצמחו מתוך הבעיות הקיומיות והחברתיות המיידיות שלהם. אחרי מלחמת 1973 החלה הקבוצה, שכונתה "תיאטרון אוהל יוסף", לעסוק בפעילות מחאה, אך בשלב ראשון היתה זו מוגבלת למסגרת התיאטרון החברתי. ב-1978 הצטרף לקבוצה ימין סוויסה ותפס בה במהירות עמדת מנהיגות. אז התרחב היקף המחאה ושונה דפוסי. מאז נודעה הקבוצה כ"תנועת האוהלים" ובעקבותיה קמו קבוצות "אוהלים" נוספות בשכונות ירושלים. לתנועה לא היו מוסדות קבועים לקבלת החלטות והמנהיג היה זה שהוביל את כל פעולותיה, כמו פלישות לדירות והקמת מחנה אוהלים התיישבותי במחאה על ההקצבות להתנחלויות. בבחירות 1981 נעלמה התנועה למעשה, לאחר שנכשלה בניסיונה להתמודד כרשימה לכנסת. אחרי הבחירות הסתפחו רוב אנשי הקבוצה למפלגת העבודה וזכו לתמיכה שאפשרה לקבוצה להתמסד, אבל גם הגבילה את פעולתה לפעילות תרבותית בקטמונים. יו"ר התנועה הפך לסמנכ"ל בחברה ממשלתית ובכך בא שקט חברתי לשכונות הקטמונים ותנועת האוהלים ירדה מבמת הפוליטיקה המזרחית העצמאית.

למרות תקופת פעולתה הקצרה יחסית והיקפה הצנוע, מילאה תנועת האוהלים תפקיד מכריע בהתפתחות התודעה והפוליטיקה המזרחית בישראל. מצד אחד, היא היתה ממשיכתה הרעיונית של תנועת הפנתרים השחורים. צעירים רבים אשר פעלו בפנתרים כנערים נשאו עמם את תודעת הפנתרים ומצאו לה ביטוי ישיר במסגרת התיאטרון החברתי, ואחר כך בפעולות פוליטיות ישירות. מצד שני, האוהלים סיפקו קרקע חברתית וציבורית נוחה מאוד לעלייתה של תמ"י, המפלגה המזרחית בהנהגת אהרן אביר-חצירה ושימשו כחוליית מעבר חשובה בין שתי ההתארגנויות הללו.

את עליית תנועת האוהלים והתמסמותה, כמו את שתי התנועות שגשרה ביניהן מבחינה כרונולוגית ורעיונית, יש להבין על רקע הבחנה עקרונית בין שני טיפוסים של פוליטיקאים מזרחים המאפיינים את

"שכבניות האו"ם, יצאניות או גיבורות לאומיות?", 'בול': שבועון מיוחד לישראל, 31.8.75

ספטמבר 1 < נחתם הסכם הביניים הראשון בין ישראל למצרים; מסדיר את נסיגת ישראל בסיני ואת פינוי שדות הנפט באבו רודס. 19 < סערה ציבורית עם היוודע דבר קיומן של "רשימות שחורות" של פסולי חיתון בידי הרבנות הראשית. < נמשכות ההפגנות של אנשי גוש אמונים נגד הסכם הביניים. עימותים עם המשטרה. < מוקמת "עוז ושלום", קבוצת אקדמאים ומרצים דתיים המתנגדת לגישה הלאומנית של גוש אמונים. קוראת לא להתכחש לזכויות הלאומיות של הפלסטינים, להיזהר ממגמות שהופכות את ישראל ל"עם אדונים" ולהישמר "מן ההשחתה המוסרית הבלתי נמנעת משלטון ממושך על אוכלוסייה ערבית".

+ כתביהעת מושג דן בהפצת סרטי הקארטה בישראל וטוען, כי מדובר ב־600 סרטים בתקופה של שלוש שנים. < חוגים חרדיים מבקרים את הפגנת גוש אמונים ליד הכותל נגד הנסיגה בסיני. שערים קובע כי "בעניינים פוליטיים שאין להם עניין לתפילה לשמה קיימת הכותל יש להזהר על התקדים שהם יוצרים במעשים אלה. הכותל אינו מקום למפגינים..." < רואים אור: הסיפור על דודה שלומציון הגדולה, מאת יורם קניוק; בית לאדם אחד, מאת יצחק אורפז; משלי הבקבוקים, מאת בנימין תמוז. < פנחס כהן־גן מציג בביאנלה לאמנים צעירים בפריס את הפרויקט התפיסות עם אסיה. מארק שאפס במושג: "זהו ניסיון מקיף, רצוף ויחיד במינו, של אמן ישראלי לטפל בבעיות חברתיות סוציאליות ופוליטיות שלא בדרך התמונה". < קצת אחרת, תקליטם של שלמה גרוניך, שמיטוב לוי ושלמה יידוב.

אוקטובר 1 < באישור הרב צבי יהודה קוק, מחליטים צעירי המפד"ל להצטרף לממשלה. ח"כ זבולון המר מתמנה לשר הסעד בעקבות פטירת השר מיכאל חזני. 2 < האגודה הפמיניסטית הישראלית מוציאה צו מניעה נגד סטימצקי על צנזורה לא מאוזנת של שבועונים פורנוגרפיים, המפלה לרעה פורנוגרפיה גברית: "איברי המין של גבר החודש היו מחוקים בדיו". 6 < הפגנת יחיד של מוטי אשכנזי מול משרד ראש הממשלה. מוחה על הפער החברתי. 7 < יהושע פרץ נידון לעונש מאסר בפועל על סגירת שערי נמל אשדוד. בעקבות פסק הדין מתקיימות הפגנות סוערות בעיר אשדוד ובמפעלים בארץ. גינוי ציבורי נרחב למפגינים. מאמר המערכת בהארץ מונה את תגובתם לאחר מתן פסק הדין "חוליגנים": "שוב אין מה להתיר ליהושע פרץ ועדתו להוסיף ולשלוט על הנמל והעיר. יש לחנך אותם לכבד חוק ובית משפט, ויש לקיים את הסדר כנגד כל מי שירצה להפריעו". 29 < הפנתרים השחורים מניפים שלטים וקוראים קריאות גנאי במהלך נאומו גולדה מאיר ויצחק רבין בכינוס השני של יוצאי צפון אפריקה בישראל.

+ התנועה הפמיניסטית בישראל עורכת "הלוויה" הפגנתית לחוק שוויון זכויות האשה, במחאה על הקפאתו במסגרת ההסכמים הקואליציוניים בין העבודה למפד"ל. < רואים אור: אל קהמשה, פואמות מאת ישראל פנקס; עיר שזמנה קיץ, שירים מאת דוד רוקח; סיפורי האהבה של עננו, קובץ מחקרים מאת הלל ברזל; יהדות, עם יהודי, מדינת ישראל, אוסף מסות מאת ישעיהו ליבוביץ. < יוצא לאקרנים מיכאל שלי, סרטו של דני וולמן, על פי ספרו של עמוס עוז. גדעון עפרת כותב על "הציור הציוני" בגיליון 5 של מושג.

נובמבר 5 < סטודנטים ערבים באוניברסיטה העברית בירושלים מסרבים להיענות לדרישת האוניברסיטה להשתתף בתורנות השמירה במעונות הסטודנטים. חדריהם של הסרבנים נסגרים בכוח; עשרה סטודנטים מגורשים מהמעונות. סטודנט ערבי: "נגד מי השמירה הזאת? נגד פלסטינים, מי אני? אני פלסטיני". 10 < בעצרת האו"ם מתקבלת החלטה המגדירה את הציונות כצורה של גזענות ואפליה גזעית. גל מחאות וקריאות ל"אחדות לאומית" בישראל. שמות רחובות וכיכרות ביישובים רבים ישונו ל"ציונות". 13 < פיגוע בכיכר ציון בירושלים; שישה הרוגים וארבעים ושניים פצועים. < גוש אמונים קורא לממשלה "לעשות במקום לגנות" ולהגיב להחלטת האו"ם ב"התנחלות ענפה ביהודה ושומרון, ברמת הגולן ובקדמת סיני". 18 < אורי אבנרי נפצע מדקירות סכין, בפתח דירתו, במהלך ניסיון התנקשות בחייו. 26 < מטוס הרקולס של חיל האוויר מתרסק בסיני; עשרים חיילים נהרגים.

+ אחריות האמנים, תערוכה במועדון צוותא: אביטל גבע מציג ראש פרה ערוף וגל עצמות באקווריום. < הספר הגזענות

רדיקליזם הוא מושג יחסי. כלומר, מה שהוגדר כרדיקלי אתמול אפשר שיוגדר מתון מחר.

היינס בדק ואפיין את היחסים כהשפעות שונות של פעילות הרדיקלים, על הקבוצות והדוברים המתונים של "תנועת זכויות האזרח" בארצות-הברית. את ההשפעות האלה של הרדיקלים על המתונים בתחומים שונים של המאבק, בעיקר גיוס תמיכה ציבורית, תקשורת, גיוס כספים ומשא ומתן עם הממסד הלבן, מכנה היינס "אפקטים רדיקליים מאגפים" (Radical flank effects, [שם, 2-6]) ומחלק אותם לשניים: "אפקטים חיוביים" ו"אפקטים שליליים". אפקט חיובי מתרחש כאשר קבוצה רדיקלית עושה פעולה בעלת אופי מיליטנטי כלפי השלטון או הממסד, וכאשר כתוצאה מפעולה זו פונים אנשי השלטון והממסד אל קבוצה מתונה יותר המזוהה עם המאבק ומנסים לקיים עמה ולא עם הרדיקלים משא ומתן לפתרון הבעיה או השאלה שהעלו הרדיקלים בפעולתם. המתונים, מצדם, מנצלים אפקט זה הן לקידום פתרון הבעיה והן (בעיקר) לקידום מעמדם וכוחם הפוליטי. גמסון בדק שלושים ארגוני שחורים בארצות-הברית ומצא כי הפעילות המיליטנטית של הארגונים הרדיקליים יותר מגבירה את ההצלחה של הארגונים והפעילים המיליטנטיים פחות (Gamson, 1975). כפי שצינתי, רדיקליות היא מושג יחסי, ומעניין לראות, גם בפוליטיקה המזרחית בישראל, כי מתקיימת תנועה על ציר הרדיקליות, כך שקבוצה או מנהיג מסוימים נתפסים כרדיקלים בתחילת דרכם ובהמשך הם נדחפים למרכז המתון יותר, כאשר מתחתם קמה קבוצה רדיקלית חדשה.

תנועת "הפנתרים השחורים" לא הגיעה לכדי עיצוב תפיסת עולם רדיקלית אלטרנטיבית שלמה, שהיתה יכולה לסחוף את המזרחים להינתנות מהאידיאולוגיה הציונית המרכזית. ובכל זאת, היא היתה פורצת הדרך לפוליטיקה הרדיקלית-אלטרנטיבית ומבשרת את השיח המזרחי החדש (Cohen 1972, 106). מובן שמסמני דרך זו, אשר הקדימו את זמנם, היו מורדי ואדי סאליב ב-1959. הישגם החשוב ביותר והמכריע של "הפנתרים השחורים" היה לכאורה פשוט: להביא אל סדר היום הישראלי ואל תודעת הציבור המזרחי את תמונת יחסי הדיכוי הכלכלי (אשר כונו בפיהם: "אפליה" ו"קיפוח") בחברה הישראלית, בין אשכנזים למזרחים, ולהצביע באופן ישיר ובוטה על חפיפתם ליחסי שולטים ונשלטים. הם היו הראשונים שרשמו באופן ברור על הקיר את הכתובת "דופקים את השחורים". ראשוניותה של "הפנתרים השחורים" כתנועה מזרחית היתה גם ברובד האידיאולוגי. זו היתה התנועה הראשונה שהתחברה לתפיסות מהפכניות בעולם, כמו מאבק השחורים בארצות-הברית (משם לקחה את שמיה) והמאבק המרקסיסטי בדרום אמריקה.¹ חברי התנועה נחשפו לנוסחה המרקסיסטית הפשוטה "מנצלים ומנוצלים", אשר קסמה להם מאוד, מתוך מגעם עם סטודנטים דרום אמריקנים ואחר כך עם צעירים חברי "מצפן", שהתחברו לקבוצת הצעירים בהנהגתם של סעדיה מרציאנו, צ'רלי ביטון, ראובן אברג'ל ושלום כהן. חברי "הפנתרים השחורים", ובעיקר האגף של צ'רלי ביטון שהצטרף לרק"ח, היו גם המזרחים

הראשונים בפוליטיקה אשר קשרו בין הפעלת שלטון הכיבוש על הפלסטינים לבין מצב הדיכוי של המזרחים. מבחינה זו הם בהחלט היו נועזים מאוד בחשיבתם ולכן גם קנו להם מקום מכריע בהתפתחות התודעה הפוליטית המזרחית. לענייננו כאן, אפקטים רדיקליים אלה של "הפנתרים" פעלו את פעולתם החיובית על הפוליטיקה המזרחית בישראל ופתחו פתח לכניסת מזרחים ממ"פים רבים למערכות השלטון.

השלטון הצליח כמובן, בסופו של דבר, לחסל את "הפנתרים השחורים" על ידי דה-לגיטימציה שיטתית (המנהיגים נעצרו ונפתחו להם תיקים פליליים). תנועת "הפנתרים השחורים" התחסלה מסיבות רבות, שעל חלקן עומד כהן (שם). אך בעיקר בשל תמימותם הפוליטית של חבריה וכן בשל המחסור במשאבי תשתית וארגון. כדרך כל מחאה מזרחית, גם תנועת "הפנתרים השחורים" ביקשה להיספג במערכת הפוליטית הישראלית, ואף נספגה, לאחר שנכשלה בניסיונה כמפלגה. חלק קטן מחבריה, כמו צ'רלי ביטון ברק"ח והאגף התל-אביבי בהנהגת מוני יקים, המשיכו בעבודת התידוע הרדיקלי בפעולות רבות בקרב סטודנטים ותושבי השכונות והעיירות. סעדיה מרציאנו פנה לפעילות קהילתית תרבותית ולסיוע בשיקום מכורים לסמים. ב-1982 הקימו מוני יקים וחבריו את "במת כיוון חדש", במה לדיון ותודעה מזרחית, בשכונת התקווה בתל-אביב. סביב "כיוון חדש" התקיימה פעילות רבה בשכונה בעיקר בקרב צעירים שקיבלו סיוע וחיוזקים ללימודים אקדמיים.

כאמור, מיום הופעת "הפנתרים השחורים" נפרץ סכר השתיקה והחל תהליך הפקת אפקטים רדיקליים בשרשרת בלתי הפיכה של רדיקליזציה של התודעה המזרחית הפוליטית, אשר הבשילה לכדי ביקורת ואלטרנטיבה רק בראשית שנות התשעים. כמובן, שבמקביל פעל האפקט הרדיקלי באופן חיובי גם על הממ"פים, ובעיקר על הצעירים שביניהם, כמו דוד לוי ומשה שחל. בעניין זה, צ'רלי ביטון סיפר, בראיון אישי,² כי בכל תקופת פעילותם קיבלו חברי התנועה עידוד רב, אם כי לא פומבי, מכיוון בלתי צפוי לחלוטין של הפוליטיקאים המזרחים, "העסקנים" כלשוננו. אך רק הסתכלות נאיבית לא רואה את התמיכה הזו כבלתי צפויה, מספר ביטון. לדבריו, ה"עסקנים" נהגו לומר לו שלאחר כל הפגנה של ה"פנתרים" היה מעמדם עולה בקרב מנהיגי מפלגתם, ותמיד הבטיחו שינצלו את מעמדם ל"מאבק מבפנים". לא נגזים אם נאמר שעוד בטרם עלה לשלטון, העדיף מנחם בגין ואף שמח ליפול לזרועותיו של דוד לוי הלאומי מאשר להתחלחל מקולו הזועם ואצבעו המאשימה של צ'רלי ביטון, שהיה השמאלן המזרחי היחיד בכנסת. דוד לוי אכן קצר את פירות האפקט הרדיקלי של ביטון שנים ספורות לאחר מכן. ברור שבחורים צעירים אלה, כדוגמת ביטון ומרציאנו, אשר קיבלו אשרור כזה לכוחה של פעולתם, רצו קצת מהתהילה לעצמם – לפחות מושב בכנסת. למרות החיבור שלהם לתודעה המהפכנית, כל שאיפותיהם התנקזו מהר מאוד למוסדות השלטון ולרצון לקבל חלק בשלטון ולהיות שייך ולא נבדל.

באופן פרדוקסלי, הדור הישן, של המזרחים "המודחים ומשתפי הפעולה", לא נעלם. הוא אף מתחדש כל העת בצעירים חדשים שמאמצים

'פרשת הלוחם יונתן', רומן היסטורי מאת
ברוך נאדל, ספריית תרמיל, משרד
הביטחון, תל-אביב.

1975 של מדינת ישראל, מאת ישראל שחק, מופיע בצרפת. ישעיהו בן-פורת מגדיר בידיעות אחרונות את ישראל שחק, פליציה לנגר ומקסים גילן כ"ישראלים המסייעים לאויבי הציונות". < רואים אור: העטלף, מאת אהרן מגד; מנח, ספר שירים של דן פגיס; אהדות העבודה ההיסטורית, מאת יונתן שפירא, מציג את הצלחת מפלגת העבודה כתוצאה מצירוף של אידיאולוגיה לאומית וארגון כוח פוליטי, כלכלי ובירוקרטי.

דצמבר 1 < מבצע התנחלות של גוש אמונים בסבסטיה, "בתגובה להחלטת האו"ם נגד הציונות וישראל". צה"ל מקבל הוראה לאפשר מעבר במחסומים של ציוד. לאחר שמונה ימים של משא ומתן, בתיווכו של חיים גורי, מתקבלת הצעת פשרה לפינוי המתנחלים, לפיה המתנחלים מועברים למחנה הצבאי בקדום. חיים גורי מסביר בידיעות אחרונות את מניעי שליחות התיווך שלו: "מלחמת [ה] עצמאות עדיין לא תמה. עם קרוע לגזרים לא יוכל לנהל מאבק כזה. המציאות עדיין מאחדת אותנו, שעתה של מלחמת אחים טרם הגיעה". הפלסטינים בשטחים מגיבים בהפגנות אלימות. < 9 < רק"ח זוכה בניצחון מוחץ בבחירות לעיריית נצרת; ח"כ תופיק זיאד נבחר לראשות העירייה. < 17 < אנשי הפנתרים השחורים פורצים למחסני חברת שמן ומחלקים בקבוקי שמן לעקריות בית בירושלים. מחאה על אגירת סחורה בידי חברות השמן הגדולות מתוך ציפייה להעלאת מחירים קרובה. < 10 < מתיחות במערך בין "יונים" ל"ניצים" על רקע הפשרה בסבסטיה. אלון מתייצב בראש המחנה הניצי. < 18 < אנשי מצפן מודיעים במסיבת עיתונאים על פגישות שערך משה מחובר, מראשי התנועה, עם סעיד חמאמי, נציג אש"ף בלונדון. השיחות מוצגות כשינוי בעמדת אש"ף כלפי ישראל.

+ ההצגה מושל יביחו, של יוסף מוניד, המוצגת בקאמרי, מעוררת תגובות נזעמות. שמואל שניצר כותב במעריב כי המחזה מציג את האידיאולוגיה של אש"ף, גיבוריו החיוביים הם מחבלים ערבים, ו"כל כולו הוא זעקת מחאה... נגד שלטונם של היהודים באדמות שלדעת המחבר נגזלו מערבים". < שואב 2, ספרו של עמוס קינן המתאר את חורבנה של מדינת ישראל, מוכתר כספר השנה של העולם הזה. < רואה אור לקסיקון לביטחון ישראל, מאת זאב שיף ואיתן הבר. < תערוכת יחיד ראשונה של מיכל נאמן בגלריה יודפת. < קבום, מחזה מאת חנוך לוין ובבימוי, בתיאטרון חיפה. < ויכוחים סוערים והפגנות בקמפוס האוניברסיטה העברית בירושלים בעקבות סרוב הסטודנטים הערבים להצטרף לשמירה במעונות הסטודנטים.

1976 ינואר 5 < בתשובה לשאלתה בכנסת משיב ראש הממשלה, יצחק רבין: "הקרוואנים לאנשי אלון מורה - שיכון ארעי בלבד". < 18 < מאתיים אנשי מוקד מפגינים מול מחנה קדום, בדרישה לפנות את מתנחלי גוש אמונים מהמקום. < 15 < ועד העדה הספרדית מפרסם מודעת הסתייגות ממינויו של אליהו אלישר, ראש הוועד, לנשיא כבוד של המועצה למען שלום ישראלי-פלסטיני. < 17 < מופסק מתן האישורים לתושבי סח'נין ועראבה להיכנס לשטח 9 ולעבד את אדמותיהם. < 19 < צו ממשלתי מגביל פרסום ידיעות מדיניות הנוגעות למדיניות החוץ של ישראל. בעקבות ביקורת חריפה בעיתונות נגזת ההצעה ומושגת הבנה בעניין עם ועדת העורכים. כתב-העת בארץ-ישראל טוען שהצו נועד להסתיר מגעים חשאיים עם ממשלת ירדן.

+ גיליון ראשון של פנזה - עתונספרות בעריכת יוסי קריים; מטרתו: "להתייחס למתרחש בחברה הישראלית על כל מתחיה ורבדיה, לשאוף לנתינת ביטוי למתחים אלו". < נמשכים חילוקי דעות אמנותיים ופוליטיים על ההצגה מושל יביחו של יוסף מוניד. שניים משחקני התיאטרון מסרבים להשתתף בהצגה, מאחר שהיא נוגדת את השקפותיהם הפוליטיות. מבקרים מן הימין והמרכז טוענים שהמחזה מערער את המורל ומטיף לניהיליזם ולבגידה. < חליפת מכתבים בין נועם חומסקי למנחם ברינקר על מצב זכויות האדם בישראל מתפרסמת בעמדה. < אמא קובאצ', של ברטולד ברכט, מועלת בהבימה, על אף ניסיונות של חבר הנאמנים הציבורי של התיאטרון למנוע זאת בנימוק כי בהצגת מחזה, העוסק בתוצאות האנושיות של המלחמה בישראל, יש משום חוסר טעם ופגיעה במורל הציבור וברגשותיו. < הציירים אברהם אופק, שמואל אקרמן ומיכאל גרובמן מכריזים על הקמת קבוצת "לוויתן" ומפרסמים

יצחק אבוחצירא בחברת ר' ישראל אבוחצירא, הבאבא סאלי.
כרזה של רשימת תמ"י, בחירות 1981.

7

ידיעה אחרונה

הרע האחרון

ערב הבחירות
סיון תשמ"א
יוני 1981

התנחלויות על חשבון שכונות

ואמר תושב הקשמונים
אני נמק במצוקת שכונות
ומיליארדים בימית עולים בלהבות
ואמר ילד משכונת התקנה
ואמר צעיר ממוסרדא
אתם שורפים מליונים על התנחלויות מתקפלות
והעם נזכר באשפת שכונות.

ואמרה נערה מראש העיר בקול חנוק וכולם
לכל הרוחות עם ספסרי הגדה
אנו תובעים עכשיו לבנות את השכונה.

ויום נבוא והקשמונים נראש העיר
ושכונת מוסרדא ושכונת התקנה
יהיו למצעד מחאה אדיר של שכונות
לא נתר עוד מחרבן של אחרים לתפנות.

(המנון תושבי השכונות אשר
צמח על רקע המחאה והמצוקה)

ובשירה זו אנו פונים אליכם בקריאת אחרונה שלפני הבחירות

הצבע **סז** למען תנועת האוהלים!

אנשי האוהלים
לא מתקבלים

תנועת האוהלים, "התנחלויות על חשבון שכונות". כרוז במערכת הבחירות 1981.

הכבוד המזרחי המושפל ועל הצורך המזרחי לזקוף קומה. לעומת פעולתו האישית הצרה של דוד לוי, פעולתו של אבוחצירא היתה רדיקלית ואלטרנטיבית, גם אם המוטיבציות שלה לא היו כאלה. לתמ"י נודעת חשיבות מכרעת כפורצת הדרך וכמסמנת את האפשרות המפלגתית המזרחית, למרות שזו לא היתה מעולם נקודת המוצא להקמתה. בשנות השבעים והשמונים לוי ואבוחצירא היו ממ"פים בעלי תודעה, שקיימו כל העת יחסי גומלין עם השוליים הרדיקליים של הפוליטיקה המזרחית. מצד אחד, הם ניזונו מהאפקטים הרדיקליים החיוביים של תנועות כמו "הפנתרים השחורים" ו"תנועת האוהלים", ושל אירועים

את הפוליטיקה המתגמלת של "הזדהות ושיתוף פעולה", וזאת גם לאחר שרכשו תודעה חברתית אם כי לא נעשו "מודעים".³ מבחינת האינטרס הרדיקלי המזרחי, הממ"פים הצעירים היו הרסניים יותר לתהליך הרדיקליזציה של התודעה המזרחית משום שעשו בה מסחר ובנו עליה את כל הרטוריקה הפוליטית שלהם, אשר לא עברה את סף המלים. הזיכרון של "הפנתרים" הפך שגור בפייהם, אך הם השתמשו בו רק בעתות מצוקה מול פטרונים האשכנזים. היה זה דוד לוי מהליכוד ששלף אותו בראשונה מול בגין, כאשר תבע ב-1977 את תפקיד סגן ראש הממשלה. אחריו בא אהרן אבוחצירא שעזב במרירות את המפד"ל והקים את תמ"י, בדברו על

מניפסט בירחון לספרות ואמנות גזית. הם מבקשים ליצור "סגנון לאומי כולל", שיתאים ל"רוח בניינה של ישראל החדשה", ומצהירים: "הבסיס המדיני שלנו – ציונות. הבסיס הרוחני שלנו – המיסטיקה היהודית. שלושה יסודות קובעים את עמדתנו האמנותית: 1. פרימיטיביות 2. סמל 3. אות". < רואים אור: משנת המדיניות של הגל, מאת אברהם יסעור; עז 27, מאת אביגדור קהלי; מהדורות חדשות של שירי חשבון ושירי ממש, כך שני של שירתו המקובצת של יונתן רטוש. < פסל הנוף עקלתון, של יצחק דנציגר, מוצב בפארק הירקון בתל-אביב. < ליל העשרים, דרמה מחיי קבוצת חלוצים בביתניה מאת יהושע סובול ובבימוי נולה צ'לטון, מוצג בתיאטרון חיפה.

פברואר 8 < התפרעויות אלימות של תושבי ראש העין הדורשים קבלת מעמד של עיר פיתוח. < בכפר מעליא בגליל שביתה וכינוס נגד הפקעת האדמות. 10 < הממשל הצבאי אוסר על מכללת ביר זית לקבל סטודנטים ערבים תושבי מדינת ישראל, בשל "הסתה אנטי ישראלית פרועה בין כותלי המוסד". 15 < פרופסור שלמה אבינרי מתמנה לתפקיד מנכ"ל משרד החוץ. המינוי מעורר התנגדות בחוגי הימין; ח"כ חיים לנדאו מכנה את המינוי "תקיעת סכין בלב האומה". 16 < הבדווים בנגב מגישים עצומה לכנסת בעניין הבעלות על אדמות והחזרת השבטים הבדווים לשטחים שמהם נושלו בשנות החמישים. 18 < כוחות של צה"ל, המשטרה ומשמר הגבול נכנסים לשטח 9 בגליל והורסים שני בתים בכפר ערב אל סואעד.

+ סימן קריאה מבקר את המוספים הספרותיים בעיתונים היומיים ומאשים אותם בהתנזרות "מהתמודדות חזיתית עם התופעות הספרותיות הרוחניות בישראל של היום". מנחם פרי: נוצרת תרבות של בורים חסרי "מודעות פואטית" ונעדרים "קאנון מוצק" הסובלים מ"פודינג ערכי". רבים נמלטים מן הדיסה לחו"ל, ולכן "בקרב תהיה הספרות העברית ספרות של גולים". ס. יזהר קורא בביצועת אחרונות לשחרור כתבי עגנון מן המצור, שהטילו עליהם חוקרים ופרשנים באמצעות תלי תלים של פירושים וניתוחים החוצצים בין היצירה לקורא. < תערוכה מצוירי הופשטטר בגלריה שרית; בגלריה ג'ולי מ. מציגים מיכה אולמן, דגנית ברסט, גרי מרקס, יהושע נוישטיין, גבי כלזמר, שרון מזרחי ואסתר שוורצמן. המבקר שרה ברייטברג: "החדש שבאמנות החדשה". < גיליון 9 של מושג מציג את עבודתו של ג'ון קייג', דן באמני גוף ישראלים, במדיניות רכישה במזיאונים ובתחיית הניאוריאליזם. < רואים אור: מוזג תרבותי בישראל, מאת אברהם שאטל; חשיבה מחודשת על ההתעלמות מתרבות יהודי המזרח; אשה, נשים, נשיות, קובץ תרגומים של טקסטים פמיניסטיים, בהוצאת התנועה הפמיניסטית בישראל.

מארס 1 < הממשלה מחליטה להפקיע 20 אלף דונם אדמה של ערבים, כחלק מהתוכנית לייחוד הגליל. יציעות אחרונות יתאר, ב' בחודש, את התנגדות ערביי הגליל לתוכנית כהסתה נגד תוכנית פיתוח "שנועדה להביא ברכה לכל תושבי האזור". 6 < גולדה מאיר חוזרת להנהלת מפלגת העבודה ומשתתפת ב"פורום המוביל" של המפלגה. הדבר מעורר תסיסה במפלגה. יוסי שריד: "נוסטלגיה פוליטית היא תופעה חמורה ביותר. הצוות המוביל מייצג עוד קונספציה מוטעית, שכאילו אפשר לייצר הנהגה". 15 < הפגנות אלימות של פלסטינים בגדה. זהו שיא של גל מהומות שנמשך כל החודש, בתגובה להחלטת בית המשפט העליון להתיר תפילת יהודים בהר הבית. צה"ל מטיל עוצר כללי על הערים המרכזיות בגדה. 17 < הרב משה לוינגר, מלווה במאתיים מתנחלים חמושים, מגיע ללב חברון כדי "להשליט סדר" בקרב המפגינים הערבים. לוינגר והמתנחלים יורים באוויר, מכים תושבים ערבים, לוקחים שלושה מהם כבני ערובה ומציתים דוכנים בשוק של חברון. ב' ביוני יזוכה הרב לוינגר בבית הדין הצבאי, שישפוט אותו על מעשיו. 21 < העיתון הירושלמי אל שעב נסגר ל-14 יום, בשל פרסום ידיעה שצונזרה. 22 < מנכ"ל הקרן הקיימת מודיע על רכישת אדמות רחבת היקף בשטחים. 26 < שני מועמדים לבחירות העירוניות בגדה מגורשים ללבנון, "משיקולי ביטחון", שעות אחדות לפני שבג"ץ אמור לדון בעתירה נגד הגירוש. דבר הגשת הבג"ץ ידוע בעת ביצוע הגירוש. אהרן ברק, היועץ המשפטי לממשלה, מגן על החלטת הגירוש. 30 < ערביי ישראל מוחים על הפקעת הקרקעות בגליל. בתקריות עם כוחות הביטחון נהרגים שישה

'ליל העשרים', מחזה מאת יהושע סובול.
כרזה להצגה, בבימוי נולה צ'לטון, בממה 2
של התיאטרון העירוני חיפה.

רדיקליים כמו שביטות פועלים והפגנות מחוסרי דיור, אשר הפכו אותם לנושאים ונותנים הבלעדיים עם ראשי השלטון ומערכותיו. מצד אחר, הם מצאו עצמם מפעילים, גם אם בלא-משים, אפקטים רדיקליים על הפוליטיקה המזרחית, שעוצמתם והשפעתם לא נפלה מההפגנות הסוערות ביותר של תנועות המחאה. כך היה עם פרישת אבו-חצירה מהמפד"ל והקמת תמ"י ב-1981, וכך היה בכל משבר של דוד לוי עם ההנהגה האשכנזית של המפלגה אשר נישלה אותו מכוחו בתוך הליכוד, עד לפרישתו והקמת "גשר" ב-1996.

יחסי גומלין אלה לכדו למעשה פוליטיקאים כמו לוי ואבו-חצירה בתוך מעגל האפקטים הרדיקליים: ברצונם להוכיח לפטרוניהם האשכנזים במפלגותיהם את כוחם ב"רחוב המזרחי", הם נאלצו לנקוט פעולות רדיקליות בקרב המזרחים כדי לקרבת אליהם ולחזק בקרבם את אמונם בהם כנציגיהם בשלטון. המזרחים, אשר נענו להם, הפעילו משוב רדיקלי מול מנהיגיהם כדי לרצות אותם ולחזקם בקרב השלטון ולסמן להם את רמת הציפיות הרדיקליות. וכך, בפעולות אפקט ומשוב נמשכו יחסי האפקטים הרדיקליים בין לוי ואבו-חצירה לבין קהלי תומכיהם, עד לפעולה הרדיקלית האולטימטיבית הבלתי נמנעת, מבחינת שניהם, בסופו של תהליך זה: פרישה מהשותפות עם ההגמוניה האשכנזית במפלגותיהם, והקמת מפלגות עצמאיות. במקרה של שניים אלה, רק אבו-חצירה השלים את התהליך וקהלו נענה לו בשלושה מנדטים מזרחיים, שיצרו באותה עת אפקט רדיקלי חיובי עצום על התודעה הפוליטית המזרחית.

את הכשרת קרקע התודעה המזרחית לקבלת תמ"י סיפקו, באופן מיידי, האפקטים הרדיקליים החיוביים שהביאו פעולותיה של "תנועת האוהלים" הירושלמית בשלהי שנות השבעים וראשית השמונים וכל תגובות המשוב המזרחיות באוניברסיטאות, בשכונות ובעיירות. יותר מכל תרם לכך הכינוס הגדול בירושלים "ישראל זה אני".⁴ לטענת חיים הרצוג, "תהליכי לגיטימציה של התרבות המזרחית" (הרצוג 1986, 162) היו בסיס הלגיטימציה היחיד כמעט להצלחתה של תמ"י בקרב המצביעים המזרחים. אכן ציינו זאת כאן, אך יש לזכור שתהליכי הלגיטימציה של התרבות המזרחית (שהם איטיים, חלקיים ביותר ונשלטים על ידי ההגמוניה התרבותית האשכנזית) התגלגלו כתגובה רדיקלית מתוך הפעילות הפוליטית הרדיקלית המזרחית. לא במקרה המשורר ארז ביטון והמוסיקאי שלמה בר היו מעורבים במסע התעמולה של תמ"י. ולא במקרה תמך הסופר סמי מיכאל בהחלטתו של דוד לוי ב-1996 לפרוש מהליכוד ולהקים תנועה עצמאית.

"תנועת האוהלים" אשר קמה באמצע שנות השבעים ושאבה את השראתה מ"הפנתרים השחורים", היתה כבר תנועה בעלת תודעה חברתית מפותחת; מייסדיה, יש לזכור, החלו את פעילותם כקבוצת תיאטרון קהילתי בשכונת קטמון בהדרכתו של הבמאי אריה יצחק. חברי התיאטרון, ביניהם נאפי סלח ושלמה וזאנה, הם אשר הכשירו את הקרקע (גם אם לא התכוונו לכך) לקבוצה הפוליטית של ימין סוויסה וחבריו. ראשוניותה היא בעיקר בחיבור בין קבוצת צעירים מונשרי המסגרות

החינוכיות, לבין קבוצת צעירים ונערים לומדים ובעלי אוריינטציה יצירתית אמנותית. אלה וגם אלה עסקו במחאה, קריאת תיגר על החוק ואמנות, ולכן המפגש ביניהם, גם אם נראה בלתי אפשרי, היה אפשרי ופורה לפחות בתחילתו. "תנועת האוהלים", בהנהגתו של ימין סוויסה, היתה הראשונה אשר התפכחה בגלוי מהאופוריה המזרחית של עליית הליכוד לשלטון. מזרחים רבים ראו במהפך של 1977 את ניצחונם על מפא"י, הענק המדכא, מקור כל צרותיהם. סמי סמוחה אף טען שהליכוד היא המפלגה שתוביל את המזרחים לשלטון. היתה תחושת אופוריה ביישובים ובשכונות המזרחיות: אנשים שפיתחו שנאה קשה למפא"י, פועלים שהשתחררו ממפלגת הפועלים, חשו שהנה תמה תקופת השפל וההשפלה והחלו ימי העצמאות וזקיפות הקומה בהנהגתו של מנחם בגין. בתוך אופוריה זו, קמה לה בשכונת קטמון קבוצת צעירים, שהונהגה על ידי בחור כריזמטי מסולסל שיער, רכוב על סוס, על רקע תמונתו של צ'ה גווארה. ימין סוויסה וחבריו החליטו לקלקל את השמחה. הבעיה המיידית שסביבה התארגנה "תנועת האוהלים" היתה מצוקת הדיור החמורה (כ-1,200 נפש חיו בשיכון אחד בקטמון, בדירות של 60 מטר רבוע. מספר נפשות זהה חי באותה עת בקיבוץ עין חרוד, בשטח של 17 אלף דונם), עד מהרה תפסה התנועה את מקומם של "הפנתרים" בתודעה המזרחית. חבריה דיברו על הכל: על חינוך, תרבות, זהות, שכר, וכמובן על דיור.⁵ הפעולות הרדיקליות שהכניסו את "האוהלים" לתודעת הציבור היו הפלישה לדירות החדשות בשכונת פת ואחר כך הקמת מחנה האוהלים הגדול בגבעה הסמוכה לקטמון.

חברי התנועה השכילו לקשור את המיליארדים שהושקעו על ידי ממשלת בגין בבניית ההתנחלויות בשטחים למחסור ולמצוקת השכונות ועיירות הפיתוח. בהתאם למודל האפקטים הרדיקליים שהצגתי כאן, דוד לוי אכן נהפך למתווך הבלעדי ביניהם לבין ראש הממשלה, וכשר השיכון הוא זקף לזכותו את פתרון חלק ניכר ממצוקת הדיור של השכונות המזרחיות בירושלים. הוא ובגין עשו זאת בתוך שנים ספורות, על ידי יישובם מחדש של הזוגות הצעירים המזרחים בשכונות וביישובים החדשים שנבנו סביב ירושלים בשטחים שנכבשו ב-1967. בכך חיסלה ממשלת בגין שתי ציפורים במכה אחת (מובן שרוב השכונות שבנה הליכוד היו ביצוע של תוכניות החלטות ממשלת המערך, על פי תוכניות של משה דיין). הדירות של המשפחות שנותרו בקטמון הורחבו והבניינים נצבעו בצבעים בהירים מלאי תקווה, במסגרת "פרויקט שיקום שכונות". דוד לוי, אשר נענה לאפקט הרדיקלי של "תנועת האוהלים", הפיק מכך כוח פוליטי עצום ובתוך זמן קצר בנה לעצמו מחנה חזק בתוך הליכוד.

אבנר עמיאל, פעיל ציבור ירושלמי ותיק, אשר ליווה את "הפנתרים" וגם את "האוהלים", סיפר⁶ על הפגישה שארגן דוד לוי בין ראשי "תנועת האוהלים" לבין בגין. בפגישה נאמרו דברים חריפים על ידי אנשי "האוהלים", וכאשר חש לוי שימין סוויסה מחריף את התבטאויותיו, הוא בעט בו ברגלו מתחת לשולחן כאומר לו "שתוק". מקרה זה משמש מטאפורה למהותו של האפקט הרדיקלי. תפקידו של לוי היה אפוא

'פרוזה', עיתון ספרות, עורך יוסי קרייס, גיליון 6, יוני 1976.

אנשים ושישים ותשעה איש נפצעו. העיתונים היומיים יאשימו את רק"ח ב"הסתה פרועה", שהובילה להתפרעויות. האזרחים הערבים יכריזו על "יום האדמה" כעל יום הזדהות עם המאבק הלאומי של ערביי ישראל. + פולמוס ספרותי בין המוסף הספרותי של עיתון מעריב לכתביהעת עכשיו. משה שמיר מגדיר את כתביהעת כביטאון של "פורנוגרפיה רוחנית". < בגלריה ג'ולי מ. מציגה עדינה בראון מיצג של "תיאטרון ויזואלי". < מסיבת סיום, מחזה מקורי מאת דני הורוביץ, בבימוי עודד קוטלר, מוצג בתיאטרון חיפה. < רואה אור אל ביאזב, כתביהעת ספרותית רבותי בערבית.

אפריל 2 < אנשי תנועת הפנתרים השחורים פורצים למחסני שטראוס בירושלים ומחלקים מוצרי חלב "למשפחות נזקקות" בשכונות. המוצרים מחולקים בשקית שעליה נכתב: "הגונב מגנב פטור". < עשרות פועלים ערבים, שלא הופיעו לעבודתם ביום האדמה, מפוטרים על ידי הנהלות מפעלים בצפון, בהסכמת ההסתדרות. הנהלות מכנות את ההיעדרות "שביתה פראית". < 13 < בבחירות לראשות העיריות בגדה נוצר, בניגוד לציפיות השלטונות, רוב גדול לטובת הגוש הלאומי והשמאלי. < 15 < דוד אלעזר, רמטכ"ל מלחמת יום הכיפורים, מת מהתקף לב בשעה ששחה בבריכה. בן 51 במותו. < 18 < עשרים וחמישה אלף איש משתתפים ב"צעדת ארץ-ישראל", שמארגן גוש אמונים מרמלה ליריחו. המארגנים רואים בצעדה "תגובה ליום האדמה ולהתפרעויות בשטחים". < 20 < ועדת פרס ישראל מודיעה כי בפעם הראשונה יחולק פרס ישראל בתחום הטלוויזיה והקולנוע. מוטי קירשנבאום זוכה בפרס על התוכנית נקיבראש ואורי זוהר על מכלול יצירתו הקולנועית. ההחלטה תזכה לביקורת ויובע חשש ליוקרת הפרס, משום ש"קשה עדיין למצוא יצירות בתחומים אלה שהפכו לנכסי צאן ברזל של התרבות הישראלית" והיוצרים "שנויים במחלוקת רבה" (דב, 22.4). < 22 < רשת הטלוויזיה CBS מוחה בפני ממשלת ישראל על החרמה והשמדה של סרטי טלוויזיה שתיעדו מהומות בשטחים.

+ יו"ר הנהלת התיאטרון העירוני חיפה שולח מכתב נזיפה למנהל האמנותי של התיאטרון, לאחר שזה נענה לבקשת השחקן מכרם חורי לשחררו מעבודה ביום האדמה, למרות ש"רוב אזרחי המדינה התנערו מהמאבק הציבורי שגורמים עונים ניהלו באותו יום לשם השמדת המדינה". < תיאטרון הבימה מעלה את קבוצה, מחזה מאת אלן גינזברג, בבימוי חנן שניר, הגג, מאת הלל מיטלפונקט, בבימוי עמרי ניצן, בקאמרי; בתיאטרון הגליל בטמרה מוצג המחזה איך ענה הרב מנדל לתלמידיו, מאת סמיח אל קאסם. < רואים אור: יחסי עדות בישראל, מאת יוחנן פרס; הרב העצה הרעה, שלושה סיפורים מאת עמוס עוז; דבר אופטימי, עשיית שירים, מאת מאיר ויזלטיר; תהום קובא, שירים מאת דליה רביקוביץ. במחזיאון ישראל אוצר יונה פישר את התערוכה הרטרופסקטיבית אביה ארנך. < מיכל נאמן משוחחת עם רפי לביא על חינוך לאמנות בגיליון 10 של מושג.

מאי 9 < הממשלה מקבלת החלטה עקרונית בזכות התיישבות משני צדי הקו הירוק, בעת דיון על עתיד מתנחלי קדום, שבו מוחלט להעביר את המתנחלים לאתר אחר. < 16 < בראיון טלוויזיה בערב יום העצמאות מכנה ראש הממשלה, יצחק רבין, את ה"יורדים" מישראל "נפולת נמושות". < 18 < התפרעויות אלימות קשות בגדה. צעיר פלסטיני נהרג. < 19 < סטודנטים ערבים באוניברסיטה העברית בירושלים מפגינים נגד הכיבוש; ההפגנה מתפתחת לתגרה עם סטודנטים מהימין שמנסים לפזר את ההפגנה. < 24 < נציגי ראשי המועצות המקומיות הערביות נפגשים עם ראש הממשלה, יצחק רבין, שמסרב לבטל את צווי ההפקעה.

+ בארץ-ישראל תוקף את הארץ על הבלטת הקורבנות הערביים ביום האדמה. טוען שהעיתונות היתה צריכה לגזור על עצמה (באמצעות ועדת העורכים) "התאפקות בהגדרת השביתה, במתן צבע לריפורטאז'ה". < במצפן מתפרסמת רשימה של 151 יישובים יהודיים שהוקמו על חורבות כפרים ערביים. < אל ע"ד, כתביהעת קומוניסטי בערבית, מפרסם מאמר בגנות מצפן: "מטורפים נגועים בכלבת, חשישניקים". < רואים אור: שיבה, ספר שירים מאת יונה וולך; ישראל

סימבולי מאוד לדור שלם, שהוא לכאורה מייצגו. מצד אחד, הוא נבנה על ההפגנות והזעקות מלמטה, ומצד אחר הוא מהסה אותן כאשר הן קרבות יתר על המידה אליו, קרי לזירת השלטון.

צביעת שיכוני השכונות ועיריות הפיתוח בוורוד לא שינתה את מצבם החברתי-כלכלי של המזרחים בישראל באופן דרמטי. התזוזות היו קלות בלבד. שני מדדים טובים לכך הם החינוך והשכר. אם נבדוק את הנתונים על השכלה אקדמית, למשל, נמצא כי בכל שנות שלטון הליכוד 1977-1992 לא הצטמצם הפער בין מזרחים ילידי הארץ בעלי תואר בוגר, לבין עמיתיהם האשכנזים ילידי הארץ, והוא נותר 1 ל-4.⁷ כלומר, על כל ארבעה בוגרי אוניברסיטה אשכנזים יש רק אחד מזרחי. כך היה בתקופת מפא"י וכך היה גם בתקופת הליכוד. מובן שהפערים בפקולטות היוקרתיות ובתוארי מוסמך ודוקטורט גבוהים הרבה יותר. כשבעים אחוז ממקבלי תעודות בגרות הם עדיין אשכנזים. הפערים בהכנסה בין אשכנזים למזרחים שכירים ילידי הארץ גדלו ב-11 אחוז בעשרים השנה האחרונות. מהר מאוד התברר כי גם השלטון החדש לא הביא את בשורת הצדק החברתי-כלכלי. הליכוד ידע לעטוף את הגוללות המרות בצלופן צבעוני, באמצעות קפיטליזציה מוגברת של המשק הישראלי ויצירת אשליה של שפע. תרמה לכך יצירת מעמד בינוני מזרחי חדש של קבלנים וסוכני אוויר למיניהם, שנבנו על פריצת שוק העובדים. לא מקרי הוא שבימי הליכוד עברה הטלוויזיה לשדר בצבע ומנחם בגין היה צופה נאמן של סדרת האשליה האמריקנית, "שושלת". "תנועת האוהלים" היתה זו שרשמה הפעם את המלים באופן ברור על הקיר, ובכך היא הכשירה למעשה את דעת הקהל המזרחית להצלחתה האלקטורלית של מפלגה מזרחית לראשונה בישראל – תמ"י.⁸

תמ"י ואחריה, בעוצמה רבה מאוד, ש"ס, הניחו למעשה את היסודות התודעתיים לכוח פוליטי-מזרחי בפוליטיקה הישראלית. עם זאת, מיקומה של ש"ס במפה הפוליטית בין המחנה החרדי לבין המחנה הדתי-לאומי מונע ממנה להפוך לכוח המארגן של הקולקטיב המזרחי הפוליטי. תחושה של ריק עדיין מורגשת מאוד בקרב מזרחים מודעים בני הדור השני. את הריק הזה לא הצליחו למלא גם המפלגות הגדולות ולווייניהן, בלבושן המחדש.

סמי שלום שטרית – אשדוד

"מודעים", משום שהם מציבים את עצמם מחוץ לעולם שלקיומו הם נעשים מודעים.

באוגוסט 1980 התקיים האירוע הגדול, "ישראל זה אני", בבנייני האומה בירושלים. השתתפו בו כל ההתארגנויות והתנועות המזרחיות בעבר ובהווה ("הפנתרים השחורים" על כל התפצלויותיהם, "ארגון זהבי", "אלה", "תנועת האוהלים", "ברית יוצאי מרוקו" ודומיה, "שכונות שיקום" מרחבי ישראל ועוד קבוצות וארגונים רבים). מטרת הכינוס, מלבד המסר "ישראל זה אני", לעומת "ישראל השנייה" או "עדות המזרח", היתה לאחד את ועדי שכונות השיקום. בהמשך הכינוס נערכו שני ימי דיון בכפר המכביה, בניסיון להקים ארגון-על לכל הוועדים והארגונים בארץ. הניסיון הארגוני עצמו נכשל, אך במבט לאחור ניתן לומר היום כי כינוס זה היה חשוב בפעולתו על התודעה, וגם היה סמלי בכך שסימן סופה של תקופה בפוליטיקה המזרחית ותחילתה של תקופה חדשה לקראת שיח ותודעה אחרים. להתייחסות נרחבת ל"תנועת האוהלים" ראו חסון 1987, וכן שטרית 1985.

אבנר עמיאל בראיון אישי עם סמי ש. שטרית, קיץ 1985.

כהן והברפלד, אוניברסיטת תל-אביב, 1997 (טרם פורסם).

כשנה לאחר הצלחתה של תמ"י באה מלחמת לבנון של ממשלת בגין-שרון וטרפה שוב את קלפי סדר היום הציבורי. הנושאים החברתיים והתרבותיים שבו ונדחקו אל תחתית התודעה הציבורית, בפקודת צו השעה הביטחוני. דינמיקה טרגית זו בין הציר החברתי-כלכלי לבין הציר הביטחוני-מדיני היא דפוס קבוע: מלחמת ההתשה הסיחה את הדעת מהפנתרים השחורים ומלחמת יום הכיפורים הורידה אותה לגמרי מסדר היום הציבורי; האינתי-פאדה הקפאה את תהליך הצמיחה של ש"ס לשתי מערכות בחירות, עד שבא תהליך אוסלו ובבחירות 1996 הוכפל כוחה.

¹ יש לציין כי פעילים מזרחים אינדיווידואלים במחנה הסוציאליסטי-קומוניסטי היו מאז קום המדינה, אך הם מעולם לא התארגנו כתנועה. היו אלה בעיקר יוצאי עיראק, שעוד בארץ מולדתם היו פעילים קומוניסטים, כמו סמי מיכאל, שמעון בלס, נעים גלעדי ואחרים.

² צ'רלי ביטון בראיון אישי לסמי ש. שטרית, קיץ 1994.

³ ההבחנה בעקבות פאולו פריירה (1972). בעלי התודעה אינם עדיין יצורים

'מנצחון למפולת', מאסף 'אלף', עורך
יונתן רטוש, ספרית חרמון, הדר הוצאה
לאור, תל-אביב.

לאן, מאת נחום גולדמן: סיכום השקפתו המדינית; סולם ישראל – חלום ושברו, מאת לובה אליאב: "באנו הנה לאוטואמנסיפציה ואנו גורמים לעצמנו – על ידי שליטה בעם אחר – לאוטודסטרכציה"; שקיעה כפרית, סיפורים מאת יצחק בן-נר; הדבמה הישראלית, מאת גדעון עפרת: ניתוח 30 שנות מחזאות ישראלית. < יוכבד וינפלד – נידה, תערוכה ומיצג בגלריה דבל בירושלים; מוטי מזרחי מציג תערוכת צילומים בגלריה הקיבוץ; יוסף זריצקי מציג אקוורלים בגלריה גורדון; תערוכת אמנות ובסיכותראפיה במוזיאון תל-אביב.

יוני < 1 יגאל ידין מופיע בתוכנית מוקד בטלוויזיה: פורש את עיקרי השקפתו המדינית ומודיע על כוונתו "לקפוץ למים הקרים" של הפוליטיקה. < 3 קבוצה מתושבי גבעת עלייה ביפו מצהירה בפומבי על כוונותיה להגר חזרה למרוקו, בשל אייכותלת להסתגל לתנאי המצוקה בישראל. האבץ טוען: "מאתיים יוצאי מרוקו יורדים כל חודש". גזבר הסוכנות היהודית, אריה דולצין, דוחה את הידיעות בטענה שהן תעמולה של אש"ף. < 6 התפרעויות ועימותים חריפים עם המשטרה בשכונת התקוה, במחאה על כוונת העירייה לממש צווי הריסה של בתים בשכונה. < 11 תצוגת אמנות פלסטינית בנצרת. < 13 מתחילים שידורי רשת ג'. < 16 הצעה לסדר של ח"כ מנחם בגין: יש להקים ועדת חקירה פרלמנטרית "לבדיקת מניעי הירידה מהארץ והידיעות על פעולות גורמים עוינים בהקשר זה". < 17 בית"ר ירושלים זוכה בראשונה בגביע המדינה בכדורגל.

+ גבריאל מוקד, עורך עכשיו, תוקף בפנזה את ספרו האחרון של מאיר ויזלטיר ואת כתביהעת המתחרה, סימן קריאה, "הקובץ הפסבדו-אוונגרדי... המשווק בעטיפה נוחה כממתק צבעוני", שמציג את ויזלטיר כדמות החשובה של השירה העברית. < דוד אבירן קורא את הפואמה שלו עשר תשדורות מלונן ביגול בערב עכשיו בצוותא וגורם למהומה שכמעט מביאה להפסקת המופע. פנזה, שמפרסם את הפואמה במלואה, מכתיר אותה כ"חדשנית ואולי הנועזת ביותר שכתב אבירן". < תשע בריבוע, שעשועון חדש בהנחיית אורי זוהר, משודר בטלוויזיה הישראלית. < רואים אור: בשבתי לבדי, שירים מאת יאיר הורביץ; ספיב, ביוגרפיה של פנחס ספיר, מאת אריה אבנרי. < מיצג 76, עם גרשוני, מרוז, נוישטיין, וינפלד ומזרחי בבית האמנים בירושלים. < דני קרוון מייצג את ישראל בביאנלה בוונציה.

יולי < 4 כוח קומנדו של צה"ל מחלץ מאה ושישה נוסעי מטוס אייר פראנס החטוף, שהוחזקו כבני ערובה בנמל התעופה של אנטבה, אוגנדה. שלושה בני ערובה ומפקד כוח החילוץ, יוני נתניהו, נהרגים. < 11 רינה מור, מלכת היופי מישראל, מוכרתת כמיס תבל. < 14 הצעה לסדר היום בכנסת של ח"כ מרשה פרידמן בנושא נשים מוכות קוראת "לפרוץ את קשר השתיקה מצד הגורמים השלטוניים הנוגעים בדבר ומצד הנשים המוכות". ההצעה מועברת לדיון בוועדה. < 20 שר החינוך, אהרן ידלין, קורא לאנשי הטלוויזיה הישראלית "להגדיל את המאמצים לשקף את המציאות הישראלית, ובעיקר את הישגיה". < 25 ועדת השרים לענייני ערבים מחליטה על הפקעת 80 אחוז מאדמות המרעה של הבדווים בנגב. < 29 קונצרט פתוח ראשון, תחת כיפת השמים, של התזמורת הפילהרמונית בתל-אביב.

+ ישיבת חברון עוברת למשכנה החדש בגבעת מרדכי בירושלים. < פולמוס בדבר בין נתיבה בן-יהודה לאהרן מגד על הלגיטימיות של השפה המדוברת. < המיתוס של דיר יאסין, מאת ירדנה גולני, מספר את סיפור הקרב בדיר יאסין מנקודת מבט רביזיוניסטית. באבץ-ישראל כותב, כי הספר "מציג את העובדות ומסביר את הטעמים שהפכו אירוע רגיל במלחמת המחתרת למיתוס המרעיל את דעת הקהל במשך שנים רבות". < אליהו עמיקם מתאר בסדרת כתבות בדיעות אחרונות את ערביי ישראל כמפירי חוק העוברים רדיקליזציה פוליטית בחסות רק"ח, משתלטים על אדמות המדינה, תוחמים את היישובים היהודים, ומפיקים למעשה תועלת ממצב אי-השוויון שלהם. < תערוכת פסלים של בוקי שוורץ בגלריה ג'ולי מ. בתל-אביב; תערוכת צבע טרי, עם עבודות של לביא, נאמן, אלימה, גרבוז, שטרייכמן, סטימצקי, אורי, הנדלר ושמי בגלריה גורדון. < רואים אור: מולץ, מאת סמואל בקט, בתרגום הלית ישרון; הסטרקטורליזם: בין מתודה לתמונת עולם, מאת זאב לוי; מנחה מרוקאית, שירים מאת ארז ביטון. יעקב בסר על